

Juryrapport

Sinds de Aleida Schot-prijs is ingesteld, in 1981, is er vijfmaal een vertaling uit het Russisch bekroond en beide éénmaal een vertaling uit het Tsjechisch en het Servo-Kroatisch. Grote afwezigheid in dit rijtje is natuurlijk het Pools, een taal die kan bogen op een grootse literatuur, waarvan in de loop van deze eeuw en vooral de laatste decennia ook flink wat in het Nederlands is verschenen. Al in 1983 constateerde de jury in haar rapport dat er naast de gebruikelijke kwantitatieve overheersing van vertalingen uit het Russisch, een geleidelijke opmars van het Pools te bespeuren viel. Die tendens heeft zich voortgezet, maar er was tot nu toe geen reden om, bij de tweejaarlijkse beoordelingen van de vertalingen, een vertaling uit het Pools aan te merken als 'de beste vertaling van literatuur uit de Slavische wereld'.

Dat is dit jaar anders. De jury prijst zich gelukkig een werk te kunnen voordragen dat zowel literair gezien van groot belang is, een van de hoogtepunten van de moderne Poolse literatuur, als wel uitstekend is vertaald. Het gaat om de oorspronkelijk in 1930 verschenen roman *Onverzadigbaarheid* van Stanislaw Ignacy Witkiewicz, in het Nederlands vertaald door Karol Lesman. Witkiewicz, die leefde van 1885 tot 1939, is een controversieel auteur, die met zijn onverwachte, soms schokkende werk, voor- en tegenstanders heeft gekend. Behalve romanschrijver was hij schilder en schreef hij een groot aantal toneelstukken. Vooral in zijn schilderwerk probeerde hij zijn theorie van de Zuivere Vorm toe te passen, waarbij het, conform de heersende tendens in de schilderkunst van het begin van deze eeuw, niet zo zeer ging om het natuurgetrouw nabootsen van de omringende werkelijkheid, maar om de vorm zelf, de constructie in lijn en kleur. Met die theorie van de Zuivere Vorm kon hij in zijn toneelwerk en zeker in zijn romans weinig beginnen. Toch besloot hij zich in de jaren twintig te wijden aan het schrijven van proza. De roman, die hij 'een zak' noemde 'waarin men alles kon stoppen wat men maar wilde', was dan wel geen zuivere kunst, maar bood hem wel, veel meer dan de schilderkunst, de mogelijkheid zich te uiten over zichzelf en over de werkelijkheid van zijn tijd.

Het is vooral met zijn in totaal vier romans dat Witkiewicz naam heeft gemaakt. Van die romans is *Onverzadigbaarheid* de belangrijkste. Het boek is een toekomstroman en speelt zich af aan het einde van deze eeuw, dus eigenlijk in onze tijd. Er is een strijd gaande tussen Europa en Azië; de Chinezen hebben al heel Rusland veroverd en staan aan de grenzen van Polen. De westerse beschaving dreigt ten onder te gaan. Tegen deze catastrofistische achtergrond, sterk beïnvloed door Oswald Spenglers *Die Untergang des Abendlandes*, worden we geconfronteerd met de gedeeltelijk autobiografische belevenissen van de hoofdpersoon, Genezyp Kapen. In deze naam liggen, zoals Witkiewicz ergens in zijn roman vermeldt, de Frans / Poolse woorden 'je ne zipe qu'à peine' opgesloten, dat zoiets betekent als 'ik ben meer dood dan levend'. Kapen, afkomstig uit een adellijk geslacht, komt na zijn eindexamen in een nieuwe fase van zijn leven terecht, die hem snel volwassen maakt. Hij begint een stormachtige

relatie met de erotisch onverzadigbare vorstin Irina Vsevolodovna Ticodevoga, die twee maal zo oud is als hijzelf en meldt zich aan voor de officiersopleiding van het Poolse leger, dat geleid wordt door de grote Kocmoluchowicz. De roman gaat vooral over Kapens groei naar volwassenheid; de politieke gebeurtenissen – aan het slot van het boek wordt Polen veroverd, Kocmoluchowicz onthoofd en Kapen uitgehuwelijkt aan een Chinese, waarbij hij ‘vergewoonlijkt’ – spelen slechts een secundaire rol.

Onverzadigbaarheid is een roman die zich in de eerste plaats richt tegen het uniforme, de sleur, de verveling en de lethargie die het leven van het individu, maar ook de hele samenleving bedreigen. ‘Liever sterven in kwellingen dan af te glijden naar een vlakke, oervervelende vallei van trivialiteiten, op de oppervlakte waarvan alles is zoals het is,’ laat Witkiewicz een van zijn personages denken. Vandaar de uitvoerige beschrijvingen van Kapens seksuele uitspattingen en getourmenteerde innerlijk. Vandaar ook de bizarre, kronkelige, soms onmogelijke stijl van Witkiewicz, met zijn lange zinnen, woordspelingen, neologismen, exuberante beelden en vergelijkingen en botsingen tussen banale en verheven woorden en uitdrukkingen. Een voorbeeld, bijna willekeurig uit de roman genomen is de volgende beschrijving van een souper:

De meest verschrikkelijke dingen deden de ronde. Kwalijk riekende roddels, opgerispt uit ongelooflijk duistere, maffe bekken en bedorven organen welke een substituut moesten vormen voor zogenaamd verwelkte harten materialiseerden zich, dijdten uit en verslijmden tot een ondoordringbare realiteit te midden van wodkaatjes en hapjes, in een atmosfeer van hopeloze, suïcidale vraat-, keil- en tampzucht, terwijl op de achtergrond de betoverende klanken van een agonaal-cloacaal, niet langer doorsnee tingeltangelmuziekje klonken die het hele gebeuren in een apathisch allegaartje omtoverden.

En zo ziet Kapen voor het eerst een actrice, die na de oude vorstin zijn nieuwe liefde wordt:

Voor het doek, een kladderwerk voorstellend dat de idee van de Zuivere Vorm om wraak schreeuwde, verscheen een bescheiden, in grijs gekleed *jufferachtig* schepsel van misschien een jaar of vijf-, mogelijk zesentwintig met een stem die over alle spieren en uithoeken van het lichaam uitstroomde als warme, wellustig-sidderlijke, vreemde *onverzadigbaarheidsolie*, ofwel duivels zinnelijkheidsvet dat de lichamelijke bindingen losmaakte, zoals hitte paraffine zacht maakt, en de hele mannetjesmannelijkheid optilde tot in de onbereikbare sfeer der waanzinnige verlangens; (...) Zijn ogen, als molenstenen zo groot en absorberend als reusachtige sponzen, verstarde tot aan hun randen in bewondering, verzadigd door de ongewone aanblik die het persoonlijke bestaan wegvaagde.

Het is vooral de weergave in het Nederlands van Witkiewicz' grillige, zwaarbeladen stijl die de jury ertoe heeft gebracht *Onverzadigbaarheid* voor te dragen voor de Aleida Schot-prijs 1995. Karol Lesman is er naar het oordeel van de jury uitstekend in geslaagd de karakteristieke trekken van die stijl in zijn vertaling tot uitdrukking te brengen. Hij is daarbij nooit de moeilijkheden uit de weg gegaan, wat bepaald niet gezegd kan worden van bijvoorbeeld de Engelse en Duitse vertalers, die de tekst in veel opzichten hebben vereenvoudigd door dingen af te vlakken en weg te laten. Lesman heeft alles vertaald en is daarmee een vertegenwoordiger van een de laatste decennia in Nederland ontstane groep conscientieuze, kwalitatief hoogstaand werk leverende en zich van hun activiteit zeer bewuste vertalers, die het vertalen van literatuur in ons land op een hoog peil hebben gebracht.

Behalve van Lesmans zorgvuldige manier van werken is de jury onder de indruk gekomen van zijn creatieve vermogen bij het zoeken naar oplossingen van vertaalproblemen. Het is inmiddels een dooddoener om te zeggen dat een vertaling een herschepping is, maar misschien nog niet dat ene vertaling heel wat meer van het scheppende vermogen van de vertaler eist dan de andere. Het vertalen van *Onverzadigbaarheid* is alleen al door de omvang en moeilijkheidsgraad van het boek een titanenarbeid, waarvoor een lange periode van opperste concentratie nodig is. Dat Lesman die concentratie heeft kunnen opbrengen en nergens is ontspoord valt te prijzen; dat hij daarnaast nog allerlei prachtige vondsten heeft gedaan verdient de hoogste lof.

Berucht moeilijk is het adequaat vertalen van neologismen. De goudgebloemde kamerjas waarin Kapens minnares, de vorstin, is gehuld, krijgt van Witkiewicz een reeks in het Pools niet bestaande, maar wel een bepaalde betekenis suggererende benamingen. Lesman maakt daar het volgende van: 'Vlijaard, luiplooier, doezeljak, lanterfantel, inwikkelaar.' Soms worden Poolse woorden 'verfranst', zoals in deze beschrijving van de zoon van de vorstin:

...dat die Maciek Scampi een doodgewone jouisseur en een kloteklapper was, een walgelijke lintworm in het kleine, ontbindende lijf van het oude Polen (dat op dit moment bezig was zichzelf na haar dood te overleven) (en hoeveel waren er niet van zulke lieden?!), *un simple 'claudeclapère' polonais*, zoals de chef van de Franse militaire missie, generaal Lebac placht te zeggen...

Dit zijn slechts enkele voorbeelden uit een eindeloze hoeveelheid mogelijke citaten. Iedere bladzijde van de roman bevat wel een opmerkelijk woord of verrassende zinswending, waarbij je al onmiddellijk aan het Nederlands ziet dat de vindingrijkheid van de vertaler met succes op de proef is gesteld.

Met de toekenning van de Aleida Schot-prijs 1995 wil de jury in de eerste plaats de vertaling van *Onverzadigbaarheid* bekronen, maar daarbij toch niet voorbijgaan aan het andere werk dat door Karol Lesman uit het Pools is vertaald. In dat hele werk zijn de

kwaliteiten aanwezig die in *Onverzadigbaarheid* a fortiori naar voren komen: grote zorgvuldigheid, creativiteit en uitstekende beheersing van zowel de bron- als de doeltaal. De jury wenst hem nog een lange en geslaagde carrière toe.

Ten slotte wil de jury haar dank betuigen aan Frans Jong voor zijn adviezen over de vertaling van *Onverzadigbaarheid* en in het bijzonder aan mevrouw Van der Eng-Liedmeier, die als jurylid van 1981 tot en met 1993 heel veel werk heeft verricht in verband met het beoordelen van de vertalingen uit de Slavische literaturen.

De jury:

Yolanda Bloemen

Willem G. Weststeijn